



TINEKE HENDRIKS
EEN VRIJGEVOCHTEN DAME

ROMAN OVER HET LEVEN VAN ILLUSTRATOR RIE CRAMER

ORLANDO



Na een carrière in de hulpverlening richtte Tineke Hendriks (Den Haag, 1949) zich op het schrijven. Ze begon met korte verhalen en schreef zes jeugdboeken, die werden vertaald in het Duits en het Koreaans, en de roman *Beminde zusters*. Bij Uitgeverij Orlando verschenen van haar de romans *De zee, de zee alleen* over het leven van de Noors-Nederlandse kunstenaar Betzy Akersloot-Berg en *Waar kleur is, is leven* over kunstenaar Bep Rietveld. Voor haar roman over het avontuurlijke leven van illustrator Rie Cramer baseerde Tineke Hendriks zich op feiten, brieven en dagboeken om haar 'te bevrijden uit de archieven'.

Rie Cramer (Sukabumi, Indonesië 1887 – Laren 1977) is één van onze bekendste illustratoren. Haar tekeningen in kinderboeken en bij de *Sprookjes van Andersen* behoren tot het collectieve beeldgeheugen van veel Nederlanders. Naast haar illustratiewerk schrijft Rie Cramer kinderverhalen, romans, toneelstukken en verzetsverzen. Ook ontwerpt ze toneelkostuums en -decors. Ze is twee keer getrouwd geweest, maar kiest uiteindelijk voor haar vrijheid. De laatste twintig jaar van haar leven woont ze op Mallorca.

‘Rie Cramer heeft naam gemaakt als een van de toonaangevendste vernieuwers van de Nederlandse kinderliteratuur in de twintigste eeuw.’ – *Huygens Instituut*

‘Rie Cramers elegante werk leeft nog altijd voort.’ – *Het Parool*

TINEKE HENDRIKS

EEN VRIJGEVOCHTEN DAME

Op het oog leidt illustrator Rie Cramer (1887-1977) een leven als een filmster. Ze heeft succes met haar werk, ze gaat om met beroemde mensen en als ze er zin in heeft, rijdt ze in haar cabriolet naar Zwitserland of Italië. Daar huurt ze een huis of schrijft en tekent ze in hotelkamers. Ze is een creatieve duizendpoot: ze illustreert talloze kinderboeken, ze schrijft romans en gedichten en ze ontwerpt kostuums en decors voor het toneel. Haar zorgeloosheid en positieve inslag vinden hun weerslag in haar illustraties en versjes.

Maar in de liefde valt het niet mee. Ze moet kiezen tussen de veiligheid van een huwelijk en een leven als vrije vrouw. Een zwangerschap maakt het nog ingewikkelder.

Als de Duitsers Nederland binnenvallen, komt er een einde aan haar vrijgevochten bestaan. Ze sluit zich aan bij het verzet en ook dan moet ze kiezen, want waar ligt de grens tussen goed en fout?

Een vrijgevochten dame is een levendige roman over het veelbewogen leven van Rie Cramer.

'Zoete prenten, maar een vrijgevochten vrouw.' – *Trouw*

'Rie Cramers eigen avontuurlijke leven lijkt in niets op het gezellige leventje dat ze in haar boeken schetste.' – *Reformatorisch Dagblad*

TINEKE HENDRIKS

Een vrijgevochten dame

Roman over het leven van illustrator Rie Cramer



uitgeverij
ORLANDO

© 2026 Tineke Hendriks en Uitgeverij Orlando bv

Foto omslag Rie Cramer privéarchief

Ontwerp omslag Mariska Cock

Foto auteur Chris van Houts

Zetwerk Pre Press Media Groep

Drukkerij Wilco

ISBN 9789083670775

NUR 301

www.uitgeverijorlando.nl



I

De gedekte tafel

Den Haag 1913

In de tweede week van haar huwelijk beseft ze dat ze de fout van haar leven had gemaakt.

Ze stond vroeg op om een spoedopdracht af te maken. Ze wierp een vertederde blik op Peter, van wie ze alleen een gestreepte pyjamamouw en een pluk donker haar zag, en ging muisstil de trap af.

Beneden viel het vroege zomerlicht, ongehinderd door gordijnen, op de lukraak geplaatste meubels en de half uitgepakte verhuiskisten. Ze zocht haar tekenspullen en maakte haar werktafel vrij om de laatste plaat te tekenen van een boekje dat *Lentebloemen* zou gaan heten. Zestien platen in driekleurendruk. De uitgever wachtte erop, maar in de drukte van de trouwerij en de huwelijksreis was het blijven liggen. Ze legde de voltooide platen op een rij en las de versjes om de sfeer van het boekje weer te pakken te krijgen. Ze streepte een paar woorden door en vond een ander rijmwoord voor een zin die nog niet liep. Het versje voor de laatste plaat had ze al. 'Mamaatje is morgen jarig, wat zullen wij dan doen?'

Ze pakte een fijn pennetje om een tafereel op te zetten van een ontbijttafel met op de achtergrond een vensterbank en een open kast. Op de voorgrond een paar verwachtingsvolle kleuters

en in de deuropening een moeder met een baby op de arm. Het vloeide allemaal uit haar pen en met plezier tekende ze de details: de bordjes in de open kast, de bloemenslinger om de stoel, de kopjes op tafel met...

‘Goeiemorgen, Rietjelief.’

Ze schrok op. Peter stond aangekleed in de deuropening, zijn haar nog nat van de strepen die de kam erin had getrokken en zijn borstelige snor glimmend van het vet. Hij kwam op haar toe en bukte zich voor een kus die afgleed naar haar wang.

‘Nu al aan het werk?’

‘Ja, De Haan wilde het vorige week al hebben,’ zei ze met haar aandacht bij het dunne randje van de kopjes.

‘Juist...’ hoorde ze boven haar hoofd. ‘Maar... eh...’

Ze keek op. Peters blik ging zoekend rond, van haar werktafel naar de gordijnen op de divan, naar de eettafel met de boeken die ze straks in de kast zou zetten, naar de opgestapelde stoelen.

‘Wat is er?’

‘Eh... ontbijten we niet?’

‘Ontbijt... O wacht... je wilt ontbijten. Ik doe dat meestal niet, neem pas wat bij de koffie. Eens zien...’ Ze keek vragend om zich heen alsof ze verwachtte dat er, net als op haar tekening, een gedekte tafel zou verrijzen met thee en vers brood met boter. ‘Ik dacht dat Pleun...’

‘Pleun?’

‘Dat heb ik je toch verteld? Ik heb een dienstmeisje aangenomen. Ze komt om acht uur.’

Peter fronste. ‘Dat is te laat. Ik heb om halfnegen een afspraak bij de kantonrechter.’

‘Er is nog niets in huis. Ik stuur Pleun straks om boodschappen.’

‘Maar ik moet toch ontbijten?’

Ze deed een greep in de tas die aan de knop van haar stoel hing. 'Ik heb hier nog een broodje, van het hotel in Heidelberg. Van gisteren... nee, van eergisteren toen we zo'n haast hadden.'

Peter plukte een stofvlok van het broodje. 'Het ruikt een beetje vreemd.'

'Dat is die Duitse kaas.'

'Nou ja...' Hij at het broodje staande, slikte moeizaam. 'Dan ga ik maar...' Hij bukte zich weer voor een kus die ze schuldbe-wust beantwoordde. Ze proefde zijn lippen, zijn tong. Ze lachte. 'Het smáákt ook vreemd.'

Peter lachte ook. 'Maar Rie... morgen is er toch wel een ont-bijt?'

'Zeker,' zei ze. 'Wat je wilt. Vertrouw op Pleun.'

'Zal ik doen. Wil jij haar dan zeggen hoe ik het wens? Een beschuit, twee boterhammen, een ei, zachtgekookt, en thee met een schepje suiker.'

'Ja hoor, ik zal het haar zeggen.'

Hij viste zijn horloge uit zijn vestzakje, vergeleek het met de klok die juist zijn zware slag liet horen en pakte in de gang zijn jas. Rie reikte hem zijn hoed aan.

'Tot vanmiddag. Hoe laat gaat Erry's trein?'

'Vier uur.'

'Ik zal er zijn.' Hij bukte zich voor een laatste kus. Bij de deur draaide hij zich om. 'O ja, ik trok net een gat in mijn sok. Gelukkig had ik een ander paar. Ik heb de kapotte op de stoel ge-legd.'

Voor het kale huiskamerraam zwaaide ze hem na en ging toen terug naar haar werktafel, maar ze kwam niet meer op gang. Wat wilde hij ook alweer voor zijn ontbijt? Thee, een hardgekookt ei en... kaas?

Op dat moment beseftte ze dat ze de afgelopen maanden niet verder had gekeken dan de dag waarop ze in haar mooiste jurk

met Peter voor de trouwambtenaar zou staan. Die dag zou een einde maken aan haar tegenzin om te trouwen. Ze moest de stap een keer zetten, ze was al vijfentwintig.

Nu beseft ze wat het betekende. Ze was verantwoordelijk voor het welzijn van haar echtgenoot. Ze moest zorgen voor zijn maaltijden, voor zijn kapotte sokken, voor zijn was en voor God weet wat nog meer. Ze moest Pleun instrueren, leveranciers afhandelen, een huishoudboekje bijhouden en weten hoe je alles in huis 'deed'. Het was een berg van taken en plichten die tot in detail voor haar opdoemde. Waarom zag ze die berg nu pas?

Ze kende Peter uit Arnhem, waar zij op de meisjes-hbs zat en hij, twee klassen hoger, op het gymnasium. Op de schoolavonden kwamen ze elkaar tegen, zij in het hart van het uitbundige groepje dat de toon aangaf, hij aan de randen daarvan. De stille jongen viel haar pas op toen hij haar gezelschap begon te zoeken en een eindje met haar mee fietste. Dat was onwennig, jongens en mannen waren onbekende wezens.

Ze was opgegroeid in een meisjesgezin, in Indië. Haar vader was gezagvoerder bij de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij en was maanden van huis. Alleen als zijn schip Tandjong Priok aandeed, was hij voor een kort verlof thuis: een vreemde man in een wit pak die zich stijfjes gedroeg en niet leek te weten wat hij tegen zijn vier dochters moest zeggen. Andersom was dat ook het geval, zelfs haar moeder leek zich geen raad met hem te weten. Iedereen was opgelucht als hij terug was naar zijn schip en het gewone Indische leven met de zusjes en de bedienden weer op gang kwam. Naar school, naar huis, middagrust, spelen, mandiën, eten, naar bed.

Haar moeder regelde het gezin en het huishouden, zoals ze vroeger haar klas had geregeld. Ze klapte in haar handen en haar stem klonk boven alles uit: 'Tootje, Etty, Erry, Rietje, handen

wassen, aan tafel. *Kokki*, je kunt opdienen, *djongos*, waar blijven de waterglazen, nee, niet deze, ik had gezegd: de daagse. *Ajo lekas*, ga ze halen. Rie, leg die tekening weg, Erry, hou op met springen, Tootje, pianoklep dicht...'

In het open huis in Soekaboemi, met de bijgebouwen en de stal voor Piet het paard, zweefde de geur van *stephanotus* naar binnen en het geluid van vogels en van de minaret in de verte. De witte muur om het erf brokkelde af maar als ze door de koetsier naar school werden gebracht of 's avonds uit rijden gingen in de koelte onder de sterren, leek alles voor eeuwig zo te blijven.

Tot ze voorgoed naar Holland gingen, voor hun opleiding. Eerst de twee oudste zussen en vijf jaar later waren Erry en Rie aan de beurt. Erry was elf en zij was negen. Moeder ging mee, vader bleef in Indië.

De overgang van een ruim Indisch huis naar een Arnheems bovenhuis was groot. Haar moeder kon moeilijk wennen aan de daghulp die haar best deed maar niet kon tippen aan de beleefdheid van de Indische baboes en kokkies. Ze klaagde niet meer over muskieten of over de warmte maar over de kou en de brutaliteit van het personeel. Ze was nooit een hartelijke vrouw geweest, maar in Holland werd ze nog afgemetener dan ze was, alsof de kou haar laatste restje warmte uitwiste. Zelfs een nachtoeren kon er niet meer af voor haar jonge dochters. Ze werden veel te groot voor 'die malligheid'.

De hereniging met haar oudste dochters waarop ze zich had verheugd, viel tegen. Erry en Tootje waren niet meer de kinderen van vroeger. Het kostschoolleven had hen veranderd en hun leven daar was belangrijker dan de moeder die ze vijf jaar niet gezien hadden. Ook voor Rie waren de grote zussen bijna vreemden geworden, die al gauw weer uitvlogen, de een naar Amsterdam, de ander naar Berlijn.

Een gezin werden ze niet meer.

De onwennigheid met de zwijgzame jongen die naast haar fiets-
te, verdween toen ze ontdekte dat hij net zoveel van poëzie hield
als zij.

Haar gedichtenbundels stonden in het boekenkastje naast
haar bed en het schrift waarin ze de mooiste zinnen overnam en
van bijpassende tekeningen voorzag, bewaarde ze onder haar
kussen. Elk gedicht dat een lerares op het bord schreef of met
verstikte stem voorlas, dronk ze in als een nieuwe schat. Ze ont-
hield regels en metaforen die ze in zichzelf herhaalde als ze alleen
was. Zinnen van Rilke, Gorter en Boutens dansten door haar
hoofd. *Als een gouden pijn doorsneed haar hart / dat lied zo wreed,
dat lied zo zoet.*

Peter, die stille jongen naast haar, had dat ook. Hij hield van
Willem Kloos die zo goed had vastgelegd waarover het in de
kunst moest gaan. Hij citeerde met een stem die opeens kracht
kreeg: 'Kunst is de naïeve bedoelingloze uitbeelding van 't zij het
leven in de ziel, 't zij het leven in de omringende buitenwereld...'
Hij maakte een machteloos gebaar. 'Verder weet ik het niet, maar
snap je Rie? Het gaat om het vastleggen van schoonheid en oor-
spronkelijkheid. We leven in een nieuwe eeuw. Wég met de ze-
delijke en vrome gedichten van vroeger, van Beets en Ten Kate of
ze hoe allemaal heetten. Die vonden dat kunst nuttig moest zijn,
het volk iets moest leren. Maar zo is het niet. Kunst is er om
zichzelf: *l'art pour l'art*. Het is de allerindividueelste expressie van
de allerindividueelste emotie. Dat zeg ik niet hoor, dat zegt
Kloos.' Verlegen voegde hij eraan toe: 'En zo probeer ik het zelf
ook.' Hij slingerde met zijn fiets. Hun sturen haakten bijna in
elkaar. Rie week net op tijd uit. 'Wat? Schrijf je zélf gedichten?'

Ja, dat deed hij. Hij had er al een paar naar een tijdschrift
gestuurd.

Een dichter! Hij was een dichter. Wie had dat gedacht van
een jongen die nooit meer dan tien woorden achter elkaar zei.

‘En zijn ze geplaatst?’ vroeg ze ademloos.

‘Nog niet. Ik heb ze pas vorige maand ingestuurd.’

‘Mag ik ze lezen?’

Hij keek onzeker weg maar een paar dagen later lag er een brief voor haar op de deurmat met een kort gedicht. Voor Rie van Peter. In bed zongen de regels in haar na, ze kon er bijna niet van slapen.

Er volgden meer gedichten. Hij gooide ze ’s avonds in de bus. Als ze buiten zijn fluitje hoorde – vijf maten uit een vioolconcert van Beethoven – rende ze naar beneden, naar de envelop op de mat. Ze las de verzen in de beslotenheid van haar kamer. Soms bloosde ze ervan.

Ze bewaarde de gedichten in haar mooie zinnenboek en zeggende het feit dat haar moeder doof werd en noch het fluitje, noch de klep van de brievenbus hoorde en dus ook niet vroeg wat dat te betekenen had. Erry had het wel mogen vragen want haar zusje had zelf ook aanbidders. Maar Erry was het huis uit. Na de hbs had ze zich aangemeld voor een toneelopleiding in Parijs. Ze wilde een tweede Marie Kalff worden. Nu schreef ze levendige brieven, doorspekt met Franse termen, waarin ze vermoedelijk een heleboel *niet* vertelde.

Rie miste haar. Erry was altijd haar voorbeeld en houvast geweest. Na het vertrek van de grote zussen naar Holland waren zij samen achtergebleven. Erry verdedigde haar als iemand haar te na kwam, in bed fluisterde ze verhalen over jongens en zoenen en in de verwarrende eerste tijd in Arnhem was zij het die haar voorbereidde op de overgang naar de hbs.

Nu was ze alleen met haar moeder in het bovenhuis, waar het zo stil was dat ze beiden opschrokken van de slagen van de pendule op de schoorsteen. Aan tafel zaten ze zwijgend tegenover elkaar. Haar moeder at kieskeurige hapjes van de maaltijd die de daghulp klaarzette en die ze (nota bene) zelf had moeten opwar-

men. Rie telde van verveling de Franse lelies in het damasten tafelkleed.

Na het eten overhoorde moeder haar huiswerk en stuurde haar vroeg naar bed. Op haar kamer zat ze bij het licht van een olielampje te tekenen of te schrijven en te wachten op het fluitje van Peter. Als het niet kwam, sliep ze met betraande wangen in. Overdag droomde ze weg in de lessen en op straat keek ze om of hij haar achterop kwam.

Ze gingen met een janplezier vol jongelui naar de bossen waar de groep uiteenviel en Peter haar meetrok naar een afgelegen plekje. Of trok zij hem mee? Sinds Peter in een van zijn gedichten had geschreven ‘Zeg kind, is dit liefde?’ leefde die vraag ook in haar. Was het liefde of nieuwsgierigheid die in haar woelde en verlangens wekte?

Toen Peter in Leiden rechten ging studeren omdat hij iets moest worden – ‘van poëzie kun je niet leven, Rietje’ – sloot hij zijn gedichten in bij lange verliefde brieven.

Kort daarna ging ze zelf ook weg uit Arnhem. Haar vader was, oud en moe, terug uit Indië en ze verhuisden met zijn drieën naar Den Haag. Erry zat nog in Parijs.

In Den Haag schreef ze zich in bij de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten want het was een uitgemaakte zaak dat kunst haar toekomst was. Tekenende, schilderen, poppen maken, versjes en verhaaltjes schrijven, het zat haar allemaal in het bloed. En de extra tekenlessen die ze in Arnhem bij Kunstoefening had gevolgd, hadden het nog duidelijker gemaakt: zij was geboren voor het máken van dingen.

Het academiegebouw op de Prinsessegracht oogde met zijn zes zuilen als een ware kunsttempel. Binnen was het een wirwar van kamers en leslokalen rond een binnenplaats. Ze volgde de tekenklas en de cursus kunstsijverheid. In de tekenklas ging het

over perspectief en compositie en over 'de zuivere lijn'. Ze oefende cirkels, ellipsen en spiralen. Die moesten in één vloeiende beweging op papier komen. Ze maakte kennis met de kleurenleer van Goethe en zijn inzichten over hoe kleuren elkaar versterken of verzwakken en hoe dat weerkaatst in de emoties die ze oproepen. Veel daarvan wist ze intuïtief.

De kunstnijverheidslessen gingen, in navolging van de Arts and Crafts Movement van William Morris, over de waarde van handwerk boven fabriekswerk. Machines maakten rechttoe rechtaan producten, daar zat geen ziel in, het waren dode dingen. In handwerk zat de ziel van de maker. Als iets met aandacht en liefde was gemaakt, kreeg het een schoonheid die troost kon bieden in de dagelijkse werkelijkheid van sleur of armoede. '*A thing of beauty is a joy forever*,' zei de ene docent na de andere.

Ambachtelijk werk was het hart van de opleiding. Het was de Nieuwe Kunst die ze in Frankrijk art nouveau noemden en in Duitsland Jugendstil. Dat sommigen het 'slaoliestijl' noemden omdat Jan Toorop een affiche voor slaolie in deze nieuwe stijl had gemaakt, moesten ze vergeten. Moderne kunst werd nu eenmaal vaak bespot.

De inspiratie voor Nieuwe Kunst lag in de natuur, daar vond je de organische vormen die een machine niet kon maken. Tot in detail moesten ze bloemen en planten natekenen. Pas als je dat perfect beheerste, mocht je stap voor stap je tekening vereenvoudigen, tot de essentie overbleef. Die stilering kon je gebruiken voor illustraties, voor boekbanden, voor behang of voor reclamewerk.

Het klonk allemaal vertrouwd. Ze was opgegroeid in de weelderige plantengroei van Indië. Hoe kon je die *niet* bewonderen? En natuurlijk ging handwerk boven fabriekswerk. Ze kende de sierlijke patronen van *batik* en als kind had ze ademloos gekeken hoe hun *kebon* mandjes vlocht van riet en bamboe.

De lessen over het japonisme waren haar ook niet vreemd. Thuis hadden ze een Japans theeservies, versierd met kraanvogels, waar ze als kind alleen naar mocht kijken met de handjes op de rug. En ze wist nog hoe ze met haar moeder in de Japanse toko's kwam waar ze zich spiegelde in de lakdozen of zich verstopte tussen de rijen kimono's en haar gezicht in de zachte, gebloemde zijde drukte. De tik van moeder nam ze op de koop toe.

Ze lette nu op de kunst in de stad. Als er bij Goupil op de Plaats een mooi schilderij in de etalage hing, fietste ze er elke dag langs en dan reed ze door naar het Noordeinde en de Hoogstraat om de moderne architectuur te bewonderen en te zien hoe daar in praktijk was gebracht wat ze op de academie leerde. Met hun sierlijke tegeltableaus en kleurrijk glas-in-loodwerk vielen de nieuwe huizen op als blijde kinderen tussen oude heren. Op een wonderlijke manier weerspiegelden ze ook haar eigen stemming. De nieuwe stijl was elegant en straalde een optimistisch vertrouwen uit. Zo voelde ze zichzelf ook: jong, zwierig en vol verwachting over wat het leven haar zou brengen.

Ze ging zo op in haar nieuwe leven dat ze Peters brieven alleen vluchtig doorlas en soms pas weken later beantwoordde. Als hij een afspraak wilde maken, schoof ze die op de lange baan. De kinderlijke dromen over hem kon ze niet meer terugvinden en het vuur dat in haar was opgelaaid, doofde. Het flakkerde weer op toen zij naam begon te krijgen als illustratrice en hij bijna advocaat was.

Hij stuurde haar een nummer van *De Gids* toe. Verbaasd bladerde ze het door en ontdekte vijf gedichten van zijn hand. Het was hem gelukt. Hij was gedebuteerd. In de gedichten herkende ze regels van vroeger: *De duiven kirren regen / De zon is heengevlucht*. En hier: *Nú klaart de blanke hemel puur / Van horizon tot horizon / in diep azuur*. Die zinnen hadden haar toen getroffen.

Ze stuurde een hartelijke brief om hem te feliciteren en daarna zagen ze elkaar weer. Als ze afspraken voor een fietstocht en op een stil plekje afstapten, leek de tijd te hebben stilgestaan. Hij kuste nog steeds als een schooljongen, kuis en voorzichtig.

Toen ze begon te vermoeden dat hij wilde trouwen, aarzelde ze. Wilde ze dat? Wilde ze zich vastleggen? Pasten hun temperamenten bij elkaar? In zijn studentenkamer was hij minder kuis, maar de warmte en onrust die andere mannen in haar opriepen — als ze in de tram naast een knappe man zat of een blik wierp op een paar sterke handen — voelde ze bij Peter niet. Ze bezwoer haar twijfel met argumenten: ze mochten elkaar graag en samen hielden ze van poëzie, van literatuur, van kunst. Ze trouwden tijdens een korte ceremonie op het stadhuis, gevolgd door een koffietafel met de naaste familie en haar beste vriendin Fransje Carbasius.

Pleun meldde zich stipt om halfnegen. Het was een prettig, rustig meisje met goede referenties. Bij het sollicitatiegesprek had ze haar rondgeleid en gezegd dat Pleun zelf haar werk moest inde-len. ‘Ik vertrouw je,’ had ze gezegd. ‘Maak er geen misbruik van.’

Nu besprak ze haar wensen voor het avondeten. Ze wilde Peter verrassen, na zijn ‘ontbijt’ had hij dat wel verdiend. Kon Pleun vis bakken? Ja, dat kon ze en ze ging de deur uit met een boodschappenlijst.

Zelf ging ze verder met haar tekening en toen ze er tevreden over was, pakte ze de prenten in voor De Haan en bracht ze naar het postkantoor. Daarna ging ze aan de slag in de huiskamer. Ze had van thuis haar boekenkast en haar withouten werktafel laten overbrengen. Peter had een staande klok uit zijn ouderlijk huis ingebracht en samen hadden ze op een veiling een eettafel met stoelen gekocht. Nu moest ze daar een geheel van maken. De staande klok stond al op zijn plaats, die had Peter als eerste

neergezet, nog voor hij beneden zijn kantoor had ingericht en haar trots zijn briefpapier liet zien. Advocaat-procureur, Fahrenheitstraat 426, 's-Gravenhage.

Samen met Pleun verschoof ze de meubels. Haar werktafel bij het raam, de stoelen bij de haard en de eettafel niet onder de lamp in het midden, maar met de korte kant tegen de muur. Pleun trok verbaasd haar wenkbrauwen op. Wie hing er nou oranje linnen gordijnen op en ook een ets van Jan Toorop en een houtskooltekening van Willem van Konijnenburg? Rie zette hun boeken in de kast, een plank voor haar, een plank voor Peter. Tot slot diepte ze uit een verhuiskist haar Tiffany-lamp op. Een dure aankoop, net als de gordijnen, maar onweerstaanbaar door het veelkleurige glas-in-lood waardoor het licht opbrak in alle nuances van rood, oranje en geel. Trots zette ze hem op de eettafel.

Aan het eind van de middag trof ze Peter op het station om samen Erry uit te zwaaien. Haar zusje was voor de trouwerij overgekomen uit Parijs en had in het stadhuis iedereen doen staren naar haar modieuze japon en een hoed in de vorm van een halvemaan, gedecoreerd met linten en wit-roze bloemen. Zijzelf had zich in haar sluike jurk met het bescheiden witte hoedje bijna gewoontjes gevoeld, maar Peter hield niet van uitbundige toiletten en Erry was haar zusje. Die gunde ze van harte het succes dat ze met haar Parijse elegantie oogstte. Ook hier op het perron. Mannen keken naar haar om en vrouwen gluurden naar haar kanten parasol en de lila sjerp rond haar hoed.

Peter betaalde de kruier die Erry's bagage in de trein zette en verzekerde zich ervan dat Erry het bagagebewijs opborg. 'Anders zit je straks zonder je mooie hoeden.' In zijn stem hoorde Rie hoe hij over Erry's hoeden dacht. De kruier had naast twee koffers ook vier hoedendozen op zijn kar.

De zusjes omhelsden elkaar voor de laatste keer en Rie fluisterde: 'De groeten aan je tsaar.' Erry lachte en kneep in haar bovenarm. De 'tsaar' was haar nieuwste verovering; een Russische danser met een onuitspreekbare naam over wie ze Rie de oren van het hoofd had gepraat, op die ene avond dat ze bij hun moeder sliepen en ze hun bedden tegen elkaar hadden geschoven.

Peter waarschuwde. 'Hoor je de fluit, Erry? Je moet instappen.'

Erry stapte in en verscheen voor het raampje dat een man voor haar openschoof. De conducteur blies op zijn fluit, de witte stoom wolkte over het perron. Rie deed impulsief een stap naar voren om in de trein te stappen, weg naar Parijs. Met stramme benen beheerste ze zich.

Sissend en ratelend zette de trein zich in beweging. Erry's smalle hand wuifde uit het raampje. Rie wierp kushanden en zwaaide met beide armen tot Peter een arm vastpakte en die tegen zijn zij drukte. O ja... ze was nu een getrouwde vrouw. Op de terugweg voelde ze zijn ontstemdheid. Peter keek zwijgend naar buiten, zijn lichaam stijf naast haar op de smalle trambank. Ze was te uitbundig geweest. Dat moest ze afleren.

Thuis prees Peter de inrichting van de kamer. 'Gezellig zo. Je hebt smaak, maar dat wist ik al.' Hij trok haar tegen zich aan voor een kus. Na de voortreffelijke kabeljauw van Pleun nam hij plaats in een van de diepe stoelen en sloeg de krant open. 'Onze eerste avond samen thuis,' zei hij tevreden. 'Kom je bij me zitten?' Hij klopte op de stoel naast hem.

'Straks... ik wil nog wat werken.' Ze pakte haar schetsboek en de Franse liederen waarbij De Haan illustraties wilde. Peter haalde zijn schouders op en verdiepte zich in de krant. Toen hij verzuchtte dat hij wel een kopje thee lustte, was het anderhalf uur later.

Rie zette haastig thee, maar hij liet het kopje dat ze bij hem neerzette staan. Zijn blik bleef gericht op de krant. Ze drementelde door de kamer en pakte uiteindelijk een boek waarmee ze naast hem ging zitten. Ze was te ongedurig om te lezen. Ze wilde liever een idee voor een nieuw boekje vastleggen.

Haar eerste boekje was ook een eigen idee geweest. Ze had een reeks spelende kinderen getekend en daar had haar tante Gesine iets in gezien. Gesine was een jongere zus van haar moeder en kunstschilder van beroep. ‘Daar moet je mee naar een uitgever,’ zei ze en Gesine maakte een afspraak voor haar bij uitgeverij De Haan in Utrecht. Trillend van de zenuwen stapte ze daar, met een map onder haar arm en tante Gesine aan haar zijde, naar binnen. Zeventien was ze, ze zat nog op de academie.

De heer De Haan ontving hen zelf, een man met een bedachtzame blik die kalm haar rood-zwarte tekeningen doornam. Ze had er versjes bij gemaakt, vier eenvoudige zinnen omdat de kinderversjes van vroeger haar een raadsel waren geweest. *Een deugdzaam kind ziet zich bemind bij alle brave mensen*, herinnerde ze zich. En: *Rust in vree, o, Gij der aard ontheven...*

De Haan zette zijn goudomrande bril af en keek op. ‘Dit gaat over gewone kinderdingen en u spreekt het kind aan met “je”.

‘Zegt u dan “u” tegen uw kinderen?’ flapte ze eruit.

Hij glimlachte. ‘Nee, dat doe ik niet.’

‘Dan hoeft het in boekjes toch ook niet?’

Hij bladerde door. ‘Ze zijn allemaal in beweging, uw kindertjes. En ze krijgen geen straf als ze kattenkwaad uithalen.’

Ze kneep nerveus in haar vingers. Bedoelde hij dat ze dat moest veranderen? ‘Lezen of voorlezen mag toch gezellig zijn,’ zei ze. ‘Niet zo prekerig, bedoel ik.’

Hij humde, in het midden latend of hij het met haar eens was.

‘Uw tekeningen doen Engels aan.’

‘Ik had als kind een Engels boekje,’ zei ze. ‘Dat heb ik stuk gekeken. Vandaar...’ Mocht je wel tekenen wat je als kind had bewonderd?

Hij humde nog eens en wreef over zijn snor. Hij sloeg de map dicht. Ze zat doodstil, haar voeten krampachtig om de stoelpoten geklemd. Nu ging hij zeggen dat hij er niets in zag, dat het na-aperij was.

Met een vlakke hand sloeg hij op haar map. ‘Goed werk. Precies wat ik zoek. Er is zoveel rommel op de markt. U kent het wel: die fabrieksboekjes van straatventers en uit bazaars. Een boek voor een kwartje! Zo worden ze op de markt gesmeten. En zo zien ze er ook uit: goedkoop papier, teksten die niet passen bij de plaatjes, lelijke tekeningen, spelfouten. Dit is anders.’ Hij sloeg nog een keer op de map. ‘Dit wil ik graag uitgeven. Kinderen moeten goede boeken onder ogen krijgen, vind ik. Artistiek getekend en verteld en gedrukt op behoorlijk papier.’ Hij keek haar aan. ‘We gaan hier een boekje van maken en dat noemen we *Van meisjes en jongetjes*. Kijken of Nederland klaar is voor zoiets moderns.’

Ze blies een lange adem uit. ‘Meent u dat?’

‘Zeker. We doen het in drie kleuren: rood, wit en zwart, precies zoals u het hebt getekend.’

Een halfuur later stonden ze weer buiten. Zij nog helemaal beduusd maar tante Gesine was kalm: ‘Ik zei het je toch.’

Zo was het begonnen. Na dat eerste boekje had ze nooit meer zonder opdracht gezeten.

Peter sloeg de krant dicht en pakte haar hand. ‘Zullen we naar boven gaan?’

De volgende morgen meldde Pleun zich vroeg genoeg om Peters ontbijtwensen zelf te horen. Een kwartier later stond het